

Руденко О. М.

СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Аналіз наукових досліджень у галузі державного управління, конфліктології, соціології та політології, які здійснюються у вітчизняній та зарубіжній науці, вказує на актуальність і необхідність не лише подальшого розроблення методологічних основ вирішення соціальних конфліктів, а й доведення їхньої винятково важливої ролі як механізму забезпечення суспільної стабільності.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі соціальних конфліктів як механізму забезпечення суспільної стабільності. *Основними завданнями*, що розв'язуються в роботі, є: визначити поняття соціальний конфлікт в контексті забезпечення суспільної стабільності; визначити чинники соціальних конфліктів на кожному з рівнів суспільного управління; окреслити основні механізми вирішення соціальних конфліктів в контексті забезпечення суспільної стабільності. *Новизна* дослідження полягає в оцінці соціальних конфліктів як стабілізаційного механізму суспільного розвитку.

Аналіз наукових доробок. У дослідженні використані доробки сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі державного

управління, філософії та соціології щодо питань стабілізації та динамічного розвитку — Л. Абалкіна, В. Бакуменка, К. Гаджієва, А. Галкіна, Л. Гудкова, Г. Дилигенського, О. Кіндратець, В. Князева, Ю. Красіна, Н. Лапіна, Л. Мельник, М. Михальченка, Н. Нижник, А. Паутової, М. Пірен; загальної конфліктології — К. Боулдінга, Р. Дарндорфа, Г. Зіммеля, Л. Дяченка, А. Кожевнікова, В. Сперанського; розв'язання ціннісних, ідеологічних, культурних, свідомісних та національних конфліктів — Є. Бистрицького, О. Валецького, Л. Дробижевої, Я. Етінгера, С. Здіорука, В. Колісника, В. Кременя, А. Кулінченка, Т. Лавренової, Б. Парохонського, М. Пірен, С. Пирожкова, О. Скаленко та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Суспільство як цілісна система характеризується поєднанням та взаємозв'язком певних рівнів суспільного управління, які необхідно розглядати у такій циклічній послідовності — свідомісний (ціннісний) ↔ політичний ↔ економічний ↔ соціальний ↔ культурний (гуманітарний) ↔ свідомісний (ціннісний). В основу відносин як всередині кожного рівня, так і між ними, покладено цілі та інтереси певних суспільних угруповань. За умови неспівпадіння інтересів суб'єктів, розвивається конфліктна ситуація, яка або вирішується за умови використання ефективних механізмів (у тому числі інноваційних), забезпечення суспільної стабільності, або набуває характеру соціального конфлікту. У сфері державного управління соціальні конфлікти є формою взаємодії державно-політичних інститутів, організацій і осіб, що реалізують владу в межах певної державної системи. Тобто, з одного боку, вони дозволяють відслідковувати існуючі суперечності, а з іншого — дають можливість підвищити ефективність усієї системи за умови вмілого управління ними¹. В контексті нашого дослідження будемо розглядати соціальні конфлікти як суперечності між суб'єктами управління, а також між ними та громадськістю, якщо йдеться про переслідування суспільно значимих цілей щодо влади, впливу, територій, ресурсів, що з одного боку призводить до порушення стану суспільної стабільності, а з іншого — виступає стабілізаційним механізмом її забезпечення. При цьому суб'єкти — учасники конфлікту не є носіями власних цілей, інтересів і цінностей, а виступають як типові представники соціальної групи.

Отже, соціальні конфлікти віддзеркалюють такий стан розвитку суспільства, коли порушується його стабільність і рівновага.

Водночас стабільність передбачає включення в динамічний процес суспільного розвитку механізмів використання конфліктів з метою вдосконалення й стабілізації, як зазначає М. Шаповаленко в новітньому словнику з політології². Отже, нестабільність не завжди є злом, що вимагає втручання. Вона може виступати умовою стабільного й динамічного розвитку. Лише системи, що далекі від рівноваги, системи в стані нестабільності, спроможні себе організувати і розвиватися. Нестабільність означає розвиток³. Тому за умов динамічного розвитку соціальні суперечності лише передують стану подальшої суспільної стабілізації, не порушуючи балансу основних складників суспільства, проте формуючи якісно нові інституції та відносини.

Соціальні конфлікти як стабілізаційний механізм доречно згрупувати відповідно до основних рівнів суспільного управління — свідомісні, ціннісно-ідеологічні, політико-правові, економічні, соціальні, гуманітарні та духовно-культурні.

На свідомісному рівні найвиразнішими ознаками конфліктної ситуації є: розпорошення загальної свідомісної ідентичності, знецінення громадянської спрямованості особистості, відсутність національних ідеалів, нехтування загальнолюдськими цінностями. Цей рівень є найскладнішим для діагностування конфліктів та їхнього вирішення, оскільки порушення стабільності фактично відбувається на рівні самосвідомості окремої особистості. В ідеальному варіанті формування життєвої позиції індивіда має базуватися на загальнонаціональних цінностях і відбуватися як безперервний процес самопізнання, поглиблення розуміння своїх проблем, пошук шляхів та засобів їхнього вирішення, що перетворюється на сталу систему поглядів, цінностей, регулятивних настанов, обов'язкових для виконання усіма членами національної спільноти⁴. Отже, основними соціальними конфліктами, що виникатимуть на цьому рівні, будуть: нестабільність усвідомлення особистістю свого місця в соціальних групах, соціальних структурах і загалом у соціальній ієрархії, невизначення або антагоністичне визначення базових цінностей та ідеалів, національної ідеї, несформованість патріотичних почуттів, спотворення національної самосвідомості, відсутність орієнтації на національні цінності у повсякденному житті, традицій, уподобань, міжнаціональної терпимості й толерантності.

Механізмом вирішення конфліктів цього рівня повинні стати системні інвестиції в людину, її постійне моральне та духовне

удосконалення. Найефективнішим у цьому сенсі є, як зазначає П. Ситник, розробка концепції комплексного формування особистості, яка розкривала б механізм послідовного, цілеспрямованого й перманентного виховного впливу усіх соціальних інституцій на громадян країни впродовж усього їхнього життя⁵. Головна роль у вирішенні конфліктів свідомісного рівня має відводитись не лише державі, хоча вона беззаперечно є координатором, а ще й всім державним інститутам та інститутам громадянського суспільства включно з інститутом сім'ї.

Порушення стабільності на свідомісному рівні викликає реакцію на рівні політичному, де нестабільність обов'язково враховує прихильність суб'єктів політичного управління до конкретних типів суспільного й, зокрема, політичного мислення. Як зазначено в дослідженні⁶, залежність політичної стабілізації від соціокультурної визначеності акторів суттєво уточнює розуміння умов її формування, підтримки і перспектив використання. В цьому розумінні, зазначає О. Соловійов, навіть інституціональні фактори набувають досить високого рівня проблематичності, оскільки протестна активність населення може зруйнувати функціонально-ролеві засади влади за зовнішньо мало мотивованими засадами. В такій ситуації передумовами виникнення конфліктів будуть наступні фактори: неефективність організаційно-управлінських відносин, розбалансування діяльності політичних інститутів, втрата здатності політичної системи до управління, зниження або відсутність політичної участі, політична недовіра до суб'єкту управління. Відповідно конфлікти виникатимуть за дезорганізації державної влади та органів влади на місцях, її закритості, кулуарного прийняття державно-управлінських рішень, боротьби за посади в державному апараті, високого рівня корупції, чиновницького свавілля, партійного протистояння, відсутності механізму політичної участі, правової незахищеності громадян, втрати довіри громадян до державного та політичного керівництва, знецінення моральних принципів внаслідок діяльності чиновників.

Враховуючи винятково важливу роль політичної стабілізації в процесі забезпечення суспільної стабільності, механізми її досягнення треба спирати на систему загальнодержавних цінностей, державницьку ідеологію, громадянське суспільство та довіру з боку громадськості. Механізмами забезпечення стабільності політичного рівня є дотримання балансу інтересів між суб'єктами державного управління, а також між ними та громадянським

суспільством, досягнення соціального партнерства, суспільної думки та лобіювання, консультативної взаємодії. Це передбачає, як зазначено в роботі⁷, збереження існуючої системи правління і легітимності влади; утвердження громадянської злагоди й соціального миру; забезпечення управління соціальними процесами; підтримку балансу політичних сил на основі конституційного порядку; гнучке використання владою силових засобів примусу; дотримання домінуючих в суспільстві традицій; підтримку стійких відносин влади з опозицією тощо.

Ю. Нісневіч найефективнішими вважає механізми впливу громадянського суспільства на владу, а серед них — громадську думку⁸. Цей механізм є дійовим, на думку автора, в режимі громадського контролю, при якому об'єктом громадської думки стає діяльність інститутів і посадових осіб держави. В найбільш загальному плані політична стабільність є однією з найважливіших умов динамічного розвитку суспільства та зміцнення позицій держави в світі.

Нестабільність політичного рівня призводить до неспроможності влади контролювати й підтримувати на належному рівні економічні показники розвитку держави, передбачати можливі спади в економіці та прогнозувати шляхи подолання економічних негараздів. Основними показниками передбачуваного економічного спаду буде порушення сталості основних макро- та мікроекономічних показників. Відповідно конфлікти економічної сфери матимуть вигляд неефективної економічної політики, низької результативності економічної діяльності в усіх сферах і галузях економіки, незабезпечення економічних прав і свобод особистості та соціальних груп, правової незахищеності суб'єктів підприємницької діяльності, зниження рівня інвестицій, кризи в освоєнні ресурсів, необхідних благ і товарів, низького рівня офіційної заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат, високого рівня ціни на споживчі товари та послуги, відсутності ефективного контролю за економічною діяльністю та функціонуванням державного апарату.

Порушення економічної політики головним чином визначається через систему індикаторів — макроекономічних і мікроекономічних. До першої групи належать індикатори загальноекономічні (індекси цін, курси валют, дефіцит та профіцит бюджету, державний борг, платіжний баланс, золотовалютні резерви), бюджетні (прибутки, витрати, дефіцит та профіцит бюджету, держав-

ні позики, державний борг) та фінансових ринків (фондові індекси, золотовалютні резерви, відсоткові ставки, валютний курс); до другої — рентабельність, об'єм продаж, товарно-матеріальні запаси, дебіторська заборгованість, прибуток, розміри капіталізації тощо⁹. Ще одним індикатором економічних відносин виступає етика, як зазначено у роботі¹⁰. Н. Родіонова дотримується думки, що такий показник викликаний несправедливим розподілом благ, ростом злочинності, погіршенням екології тощо в контексті економічного росту і має вигляд посилення поляризації особистих доходів людей, зростання злочинності, знецінення морального потенціалу суспільства, безвідповідальності у використанні природних ресурсів. Автор деталізує ці показники для Росії — функціонування тіньового сектору економіки, поширення неетичних методів конкуренції, погіршення стану навколишнього середовища, виробництво неякісної та шкідливої для здоров'я продукції, надмірний бюрократизм, злочинність, всюдозволеність, нерозвиненість правової свідомості¹¹. Схоже, Україна на нинішньому етапі стикається з аналогічними проблемами, а отже, зазначені показники можна цілком адаптувати для нашої держави.

Механізмами вирішення соціальних конфліктів у даній сфері є: вироблення концепції спрямування розвитку економіки на забезпечення інтересів людини, яка є центром уваги і виступає метою економічної діяльності; активне здійснення економічної інтеграції з використанням новітніх технологій, вивчення та врахування провідного світового досвіду та використання світового капіталу; здійснення наукових розробок щодо визначення конкретних показників соціально-економічної напруги як в державі загалом, так і в конкретно взятому регіоні по кожній з галузей економіки.

Конфліктні ситуації, що виникають у сфері економіки, вимагають чіткого й швидкого реагування з боку держави, в противному разі вони можуть перерости у стійку соціально-економічну кризу. Отже, економічна нестабільність призводить до виникнення об'єктивних умов для незадоволення населення, проявів соціального збурення, труднощів їхнього попередження та подолання за умов економічного занепаду. Відповідно на соціальному рівні ознаками виникнення конфліктної ситуації будуть: зниження показників індексу людського розвитку, підвищення «показників тривоги», соціальної безпеки та соціальної напруги, проявів соціального збурення, враховуючи незабезпечення державою базових умов життєдіяльності людини. Соціальні конфлікти на цьому рівні

розвиватимуться в напрямі неналежної якості соціального забезпечення та обслуговування, нерівного доступу до соціальних благ, збільшення чисельності населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, збільшення числа безробітних і в цілому кількості збіднілого населення, загального зниження показників умов і якості життя, підвищення кількості безпритульних тощо.

Досягнення соціальної стабільності означає ефективне вирішення нагальних соціальних проблем суспільства шляхом економічних перетворень. Водночас не слід ігнорувати той факт, що економічні перетворення можливі лише за наявності відповідних соціальних умов для їхнього здійснення. Крім того, доречно хилити не просто до підвищення рівня добробуту й покращення соціальної політики, а також і до пристосування громадян до нових соціально-економічних умов. В цьому контексті необхідно здійснювати оцінку соціально-економічного становища суспільства та прогноз можливих механізмів його поліпшення, а також моніторинг сприйняття населенням ситуації, що склалася. Відповідно до результатів повинні бути розроблені конкретні механізми соціальної адаптації населення на загальнодержавному та місцевому рівнях із залученням інститутів громадянського суспільства. Помилкова чи умисно помилкова соціально-економічна політика держави погіршує або зводить нанівець процес адаптації. Отже, рівень соціальної стабільності виступає одним із головних чинників суспільної стабільності і за великим рахунком передбачає соціально-політичну та соціально-економічну стабільність.

Головним механізмом виходу з соціальної кризи є вироблення підходу до формування оптимальної моделі соціальної держави як системи взаємопов'язаних соціальних інститутів — доходів населення, соціального страхування та забезпечення¹². Основою при цьому має стати наукова концепція, яка б включала наступні складники: визначення цілей соціальної політики держави, аналіз основних проблем у соціальній політиці з альтернативними варіантами визначення шляхів їхнього подолання, вироблення методології та індикаторів соціальної напруги, визначення критеріїв оцінки якості соціальної політики, законодавче визначення компетентності та відповідальності інститутів державної влади за діяльність у сфері соціальної політики, удосконалення існуючих та розробка інноваційних механізмів прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, вироблення механізмів громадського контролю.

За умов низького рівня соціальної та економічної стабільності порушується зацікавленість громадськості у культурному розвитку: відбувається нехтування національними культурними цінностями, традиціями, історією, мовою, мистецтвом, відсутність моральної єдності суспільства та його духовної консолідації, насаджування західних цінностей тощо. Фактично за такими показниками можемо констатувати наявність культурної та гуманітарної кризи суспільства. Основні конфлікти на цьому рівні мають переважно міжнаціональний, етнокультурний та цивілізаційний характер.

Відповідно стабілізація має відбуватися в напрямі популяризації вітчизняної культури, використанні найкращих зарубіжних зразків та адаптації їх до українських реалій і водночас захисту вітчизняної культури від негативних впливів західної культури та перенасичення нею. Без відповідних культурних надбань, які напрацьовані самим суспільством, без сталої системи цінностей неможливе повноцінне функціонування держави на принципах єдності, згоди та консолідації нації. Такий підхід дасть змогу поєднати національні цінності з глобальними гуманістичними цінностями, тобто створить умови національного духовного розвитку.

Висновки. В контексті дослідження визначено соціальні конфлікти як суперечності між суб'єктами управління, а також між ними та громадськістю, якщо йдеться про переслідування суспільно значимих цілей щодо влади, впливу, територій, ресурсів, що з одного боку призводить до порушення стану суспільної стабільності, а з іншого — виступає стабілізаційним механізмом її забезпечення.

Водночас за умов динамічного розвитку конфліктне порушення лише передує стану подальшої суспільної стабілізації, не порушуючи балансу основних складників суспільства, проте, формуючи якісно нові інституції та відносини. В іншому випадку соціальні конфлікти переходять у найвищу форму свого розвитку — системну кризу, що безумовно призводить до суспільної нестабільності.

В ідеальному варіанті найбільш ефективними механізмами вирішення соціальних конфліктів є дотримання балансу інтересів між суб'єктами державного управління, забезпечення конституційного порядку, консолідація суспільства, консенсус, суспільний договір, досягнення соціального партнерства, суспільна думка та лобіювання, консультативна взаємодія, утвердження громадянської злагоди і соціального миру, формування правового демократичного

суспільства, розвиненого громадянського суспільства, формування соціальної моделі держави, громадський контроль, підтримка домінуючих в суспільстві традицій.

¹ Державне управління: Словн.-довідн. / Уклад.: В. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д. Безносенко, І. Варзар, В. Князев, С. Кравченко, Л. Штика; За заг. ред. В. Князева, В. Бакуменка. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — С. 102.

² Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — С. 632.

³ Князева Е. Мыслить синергетически значит мыслить диалектически // Актуальные вопросы диалектики (историко-философские аспекты). — М.: Кафедра философии РАН, 2000. — С. 113–117.

⁴ Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864 с.

⁵ Там само.

⁶ Соловьев А. Политическая стабильность в социокультурном измерении: российские иллюстрации // Государственное управление. Электронный вестник. — 2003. — № 1.

⁷ Там само.

⁸ Нисневич Ю. Информационно-коммуникационная стабилизация политической системы // Вестник Российского университета дружбы народов (Серия: Политология). — 2006. — № 1 (6) — С. 71.

⁹ Санталова М. Формирование социально-экономической политики государства. Система индикаторов // Человек и труд. — 2006. — № 4. — С. 83.

¹⁰ Родионова Н. Модель этического «экономического человека» // Человек и труд. — 2006. — № 1. — С. 67–70.

¹¹ Там само. — С. 67–68.

¹² Роиц В. Социальная модель государства: опыт западноевропейских стран и выбор России // Человек и труд. — 2006. — № 1. — С. 22.